

НОВИТЕ МЕДИИ И СОЦИАЛНИ МРЕЖИ КАТО ФАКТОР В ПРОЦЕСА НА РАДИКАЛИЗАЦИЯ И НОРМАЛИЗАЦИЯ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА

Люба Спасова*

*Статията анализира радикализацията и обективизирането на радикалността в престъпления от омраза през концепцията за омраза и изследва влиянието на новите медии и социалните мрежи върху двата феномена. Защитава се схващането, че новите медии и социалните мрежи са важен фактор в процеса на нормализация на радикалността. Акцент е поставен върху определени характеристики на езика на омразата в новите медии като *par excellence* техника за нормализация.¹*

Ключови думи: престъпления от омраза, радикализация, нормализация на радикалността, дигитални технологии, нови медии

Радикализацията и обективизирането ѝ в престъпленията от омраза са феномен, който заплашва не само личните права и свободи на отделни индивиди, но и самия фундамент на обществото, тъй като престъпленията от омраза подкопават солидарността и демократичните принципи за равенство и не-дискриминация. Те създават разделение и конфронтация между различни социални групи и по този начин вредят не само на преките жертви, но и генерират цикли от насилие и отмъщение и задълбочават и интензифицират маргинализацията и дискриминацията.

Въпреки усилията на институции на ЕС и страните членки, въпреки наличието на харти, конвенции, работните групи и промените в законодателството, данни от изследвания (FRA, 2012a; FRA, 2012b) и мониторинг на НПО (OSCE ODIHR) сочат постоянно високо и даже нарастващо ниво на радикализацията и проявлението ѝ в редица форми, включително и в престъпления от омраза. Макар че относителната тежест на престъпленията от омраза не е впечатляваща на фона на общото ниво на престъпност, съществуващите данни и статистики за броя и видовете престъпления от омраза – най-крайната форма на проявление на радикализацията във всекидневието - с

голяма вероятност са силно занижени в повечето страни, в това число и в голяма степен (от порядъка на десетки и стотици пъти в зависимост от периода) и в България. Според експерти на ODIHR и на FRA, както и според научни изследвания по проблема съществуват системни проблеми при събирането и отчитане на данни за този тип престъпления (Garland, Chakraborti, 2012; Perry, 2009; Chakraborti, 2015; FRA, 2012a; FRA, 2012b; FRA, 2013). Изкривените и занижени данни са изключително важен индикатор, че все още проблемът с радикализацията във всекидневието и обективизирането ѝ в насилие значително се подценява и е много по-сериозен отколкото изглежда. По данни на OSCE ODIHR разликата между регистрираните случаи в страни с добре разработени системи за разследване и съобщаване и България е от порядъка на десетки пъти за последните няколко години. Още повече, според предишни изследвания, дори в страни със сравнително добре разработени процедури, процентът на несъобщените престъпления от омраза много вероятно е дори по-висок от този на съобщените (Chakraborty, 2014). Доколкото в нашата страна по ред причини докладването на престъпления от потърпевшите е традиционно силно занижено (Безлов, 2012), може да се очаква, че това ще важи дори в по-голяма степен за престъпленията от омраза. В допълнение – доклад от 2015 г. специално за България разкрива съществени проблеми в начина на разследване този род престъпления и съответно – в данните впоследствие, свързани с отказа на институциите да квалифицират и разследват престъпления, основани на предразсъдъци и омраза като такива, макар и в противоречие с предвиденото в българското законодателство (Amnesty International, 2015).

Особеното внимание към престъпленията от омраза произтича не само заради скрития им и латентен характер, но най-вече заради спецификата им на „актове с послание” (Perry, B. 2014) и свързания с това феномен на разширена виктимизация - „ефект на вълната” (Lawrence, 2003; Noelle, 2002, 2009; Perry and Alvi, 2011). Доколкото които определят същественото им влияние не само върху преките жертви и тяхното близко обкръжение, но и върху социалната група на жертвата и насилника и от там – върху обществото като цяло. Именно поради тази си специфика престъпленията от омраза допълнително създават разделение и конфронтация между различни социални

групи и генерират цикли от насилие и отмъщение и задълбочават и интензифицират маргинализацията и дискриминацията.

Един от ефектите на новите медии и дигитални технологии е именно засилване на този вторичен, „вълнови” ефект. Други ефекти на новите медии, които ще бъдат разгледан по-подробно нататък в текста, са свързани с мотивационните и задействащи фактори за радикализация - създаване на фон на толерантност към радикализма и насилието, фалшив консенсус и дехуманизация на другостта, които имат пряка роля в процеса на нормализацията на радикалността и проявленията на омраза.

Радикализация и престъпления от омраза: концепции и теоретична рамка

Въпреки че връзката между престъпленията от омраза и радикалните актове на тероризъм е предмет на дебат, доколкото някои учени настояват за разликите (Deloughery и др., 2012), а други твърдят, че и двете са повече или по-малко форми на едно и също явление (Krueger, Malečková, 2002; Herek, Cogan & Gillis, 2002.), статистически данни показват, че дори и да са два различни феномена, между радикализацията и престъпленията от омраза съществува тясна причинно-следствена връзка (Deloughery и др., 2012; Borell, 2015; Benesch, 2012; Yanagizawa-Drott, 2012). Настоящото изследване е подчинено на схващането, че престъпленията от омраза са една от възможните форми на проявление на радикалността, т.е. те са проява на същия феномен, чиито последици са и актовете на тероризъм и на геноцид със съществена разлика, че престъпленията от омраза нямат политически елемент и нямат за цел да променят обществото. В този смисъл престъпленията от омраза, макар и на границата на социалното, бидейки непозволени, все пак нямат за цел да отхвърлят обществените норми или нормите на групата (които могат да си противоречат), а напротив – по изкривен и преобърнат начин имат за цел точно да ги потвърдят.

Макар и съвсем схематично в този текст, трябва да бъдат изяснени взаимосвързаните теоретични предположения, върху които е базирана концептуалната рамка на изследването. Първо, съществува взаимна зависимост между нивото на радикализация на даден индивид или група и тяхната склонност към насилие и по-конкретно – насилие към “различни” или престъпления от омраза (Levin, Rabrenovic, 2004; Deloughery и др., 2012; Benesch, 2012). Второто, като резултат от достигане на

определен брой или ниво на радикализирани хора в определена група или обществото, настъпва нормализация (в смисъла на Parker et al., 1998; Measham et al., 1994) на радикалността на ниво общество и обществото като цяло се радикализира, т.е. става нормално за хората да са по-радикални (Leader Maynard, Benesch, 2016; Borell, 2015; Benesch, 2012; Yanagizawa-Drott, 2012; Sternberg, 2003; Kressel, 2002;). Трето: радикалните насилствени прояви като престъпления от омраза, например, в болшинството случаи се извършват от обикновени хора в тяхното всекидневие именно като израз на радикализация и в резултат на нормализиране на радикалността на социално, но и на индивидуално равнище (Mandel 2009; Levin, Rabrenovic, 2009; Perry, 2009, Bartlett & Miller, 2012).

Критичният анализ на най-разпространените дефиниции и научни концепции за радикализацията, показва, че най-общо под този термин се разбира: „процесът при който даден индивид става по-краен в своите вярвания, идеи и поведение и в по-голяма степен оправдава използването на насилие като средство за налагане или защита на тези вярвания и идеи” (McCauley, Moskalenko, 2008; Wilner, Dubouloz, 2010; Crossett, Spitaletta, 2010; Vorum, 2011; Bartlett, Miller, 2012).

Извеждането на единна дефиниция за престъпленията от омраза е доста трудно. Един от основните проблеми при изучаването им са именно различните дефиниции, различаващите се законови рамки и разбирания за същността на явлениято, различаващите се процедури в отделните страни и институции. При все това, най-общо, престъпленията от омраза са схващани като: „престъпни деяния, изцяло или частично, мотивирани от предполагаема или реална принадлежност на жертвата към определена група хора” (Perry, 2001; Jacobs, 2002; Lawrence, 1999; Walters, 2011; ODIHR, 2009). Тук трябва да се разграничат два съществени елемента, за да бъде квалифицирано определено поведение като престъпление от омраза, а именно: то следва да бъде престъпление според наказателния кодекс и трябва да съдържа в себе си елемент на дискриминация, предразсъдък или омраза към група, с която жертвата се или би могла да се идентифицира.

Въпреки че дават сравнително добра представа за същността на явленията и да позволяват да се отиде отвъд частните случаи на защитените от закона рискови групи, тези определения не отразяват съществени идентифицирани вече проблеми пред

изучаване на радикализацията и престъпленията от омраза, а именно: 1) проблемът за интерескционалността и кумулативния ефект на различни идентичности; 2) подценяването на динамиката в ролите на жертва и насилник; 3) често срещаните случаи на множество идентичности, таргетирани от един извършител; 4) фактът, че предразсъдъците сами по себе си не са достатъчни да подтикнат към радикално действие и 5) не на последно място, привидната несвързаност и отдалеченост на феномените радикализация и престъпления от омраза.

За да се преодолеят изложените по-горе ограничения, в настоящото изследване е изведена концепцията за омразата като “високо ниво на враждебност и активна негативна идентификация към индивид, група или идея, което мотивира насилие” (Royzman et al., 2004; McCauley, 2001; Kressel, 2002). Следвайки Sternberg (2003) и неговата Duplex theory of hate (2003; 2005; 2008), омразата се разглежда не като единична емоция, а едновременно като трикомпонентна предиспозиция (triangular theory), съдържаща в себе си отказ от интимност, страст и отдаденост, но и като практика – дискурсивна, но и перформативна - на изграждане на образи в определена история, която задвижва действие (theory of hate as story). Отказът от интимност в омразата представлява дистанциране заради отблъскване и отвращение от другостта, отказ да се признаят на другите именно заради тяхната другост само негативни качества и стойност. Страстта в омразата се проявява като ярост или страх поради реална или въобразена опасност, която другите представляват за самия индивид, неговата група или общност. Макар и водещи към противоположни реакции – нападение или бягство, страхът и яростта често са неотчленими (Sternberg, 2008). Отдадеността в омразата чрез презрение се изразява в надменно отношение към другостта и приемане на другите и различни като по-нисши, по-малко човечи. Историите, в които омразата намира основание, макар и различни включват елемент на противопоставяне, но и на морално превъзходство. Обектът на омраза се представя като „анатема”, като заплаха за интересите на групата. Не е задължително историите, пораждащи омраза да са верни, доколкото се приемат като такива, те представляват реалност. Необходимо е да се подчертае още тук близостта на елементите на омразата до техниките за нормализация на девиантно поведение, които се разглеждат по-нататък в текста. Омразата като отношение на противопоставяне и негативна идентификация в

ролята на мотив за извършване на престъпления и радикални действия представлява сама по себе си механизъм за нормализация на неприемливото поведение.

През разбирането за същността на омразата като социален, а не тясно психологически феномен, са конструирани работни дефиниции, според които:

- Радикализация е *процесът на засилване на поляризацията и на негативната идентификация.*

- Престъпления от омраза са *престъпни деяния, изцяло или частично, мотивирани от негативна идентификация към определена група или групи от хора.*

Въпросът за границите на процеса на радикализация – т.е. дали радикализацията започва от идеи или действия - е от съществено значение и все още обект на доста дебати в академичната общност (Neumann, 2013). Според концептуалната рамка на изследването, процесът на радикализация включва както действия, така и идеи и най-общо има следните стадии: неутрална зона, зона на радикални идеи, зона на нормализация на радикализма и зона на радикални действия. Въпреки че при своето радикализиране индивидите преминават и през трите стадия на засилване на негативната идентификация, те могат да останат латентни и да не се проявят в своята последователност (Dalgaard-Nielsen, 2010; Bartlett, Miller, 2012). Също така в общия случай последващите стадии съдържат предходните. Важно е да се отбележи, че процесът на засилване на негативната идентификация може да бъде задвижен и най-често е съпътстван и от засилване на позитивната идентификация, т.е. омразата към другите и другостта се съчетава (и се корени) в силна привързаност и пристрастие към собствената група и това, което се счита за собствена идентичност, за отличаваща черта на „своите”.

Нормализация на радикалността

С понятието процес на нормализация в изследването се означава *превръщането на социално неприемливо, считано за девиантно и стигматизирано в минал етап поведение в нормално и позитивно санкционирано*. Понятието се използва в смисъла на разбирането в традицията на британската социология на отклоняващо се поведение, където то намира място при обяснение на некоординирано и спонтанно

разпространение и включване във всекидневието на девиантни и незаконни практики (Parker et all, 1998; Measham et all., 1994), а не към схващането за целенасочени дейности включително и на държавни агенти, както терминът схваща в класическите изследвания на социалните услуги и социалната работа (Nirje, 1980; Emerson, 1992).

Трябва да споменем две основни концепции, свързани с механизма на нормализация на радикалността, които имат роля на своеобразна стартова точка на тази линия на изследването: теорията за процеса на морално дезангажиране - *moral disengagement* (Bandura, 1999; Tileagă, 2007) и теорията за техниките за неутрализация - *techniques of neutralization* (Sykes, Matza, 1957). Моралното дезангажиране е по своята същност процес на когнитивно реконструиране или рамкиране (по Goffmann, 1974) на реалността, който позволява приемането на насилие или друг тип неприемливо поведение като отговарящо на моралните и социални норми при това без да се налага промяна нито в поведението, нито в моралните стандарти. Техниките за морално дезангажиране са: морално оправдание, евфемистично етикетирание, изгодно сравнение, изместване или размиване на отговорността, пренебрегване или невярно представяне на вредните последици и дехуманизиране на жертвата (Бандура, 1999). По подобен начин техниките за неутрализация имат за цел да примирят поведение с противоречащи му морални кодове. Теорията за неутрализация (Sykes, Matza, 1957) разграничава пет типа техники: отрицание на отговорност; отрицание на вреда; отрицание на наличие на жертва; осъждане на осъждащите; позоваване на по-важни задължения.

Въпреки, че според оригиналните схващания на авторите на тези две понятия се различават в тяхната причинно-следствена връзка с насилническите прояви на радикалността (моралното дезангажиране се извършва преди поведението като фасилитатор, а техниките на неутрализация може да се осъществят както преди, като фасилитатор, така и след поведението - като защитен механизъм срещу чувството за вина и загубване на позитивния аз-образ), на практика и двата процеса могат да действат като посредник или като палиативно оправдание в зависимост от конкретния случай и хода на събитията (Спасова, 2013). Друг важен аспект е, че както моралното дезангажиране, така и техниките за неутрализация са дълбоко свързани и проникнати от социеталния контекст и дори хегемонната култура, което позволява те да насърчават

нехуманно отношение не толкова в крайни, необичайни ситуации, колкото във всекидневието на обикновените хора.

Нови медии и социални мрежи в процеса на нормализация на радикалността и престъпленията от омраза

Според изследване на Bjørgø et al. (2005), съществуват четири основни групи фактори за радикализация: 1. Структурни фактори (демографските дисбаланси, глобализацията, бързата модернизация, обществата в преход, засиления индивидуализъм, липсата на връзка с корените и атомизацията, относителната депривация, класовата структура); 2. Улесняващи фактори (мобилност, технологии, транспорт, реклама и т.н.); 3. Мотивационни фактори; и 4. Задействащи фактори. Поради феномена на медиатизация медиатизация, разглеждан като проникване на всички сфери и институции на съвременните общества от медиите, можем да открием по един или друг начин влиянието им върху процеса на радикализация през всички групи фактори като самата медиатизация е структурен фактор. Доколкото акцент на изследването е нормализацията на радикалността като елемент на радикализацията, ще се спрем най-вече върху значението на медиите и социалните мрежи като мотивационен и задействащ фактори.

Ролята на новите медии и социалните мрежи в процеса на радикализация и нормализиране на радикалността е подчинена на особеността им едновременно да са канал за информация и канал за комуникация. Доколкото аудиторията е все повече активна страна както като в избиране на източници за своето потребление (Couldry, 2012), така и в създаването на съдържание (Bruns, 2008), комуникационната роля на новите медии нараства значително с развитието на платформите и социалните мрежи. Като удържахме разбирането за съществуващите глобални и властови неравенства на достъпа (Pew, 2015; Hindman, 2008; Cammaerts, 2008), споделяме схващането, че новите медии именно заради достъпността си овластяват индивидите в тяхното противопоставяне на властовите структури и стремеж към социална промяна (напр. Bennett & Segerberg, 2013; Castells, 2015; Gerbaudo, 2012; Deibert & Rohozinski, 2012). Това овластяване обаче далеч не може да се разглежда като еднозначно позитивно, защото се случва както по отношение на конструктивни или не толкова, но все пак

умерени граждански движения, така и по отношение на радикални групи, някои от които открито проповядват омраза и насилие.

Съществено е, че в новите медии и социалните мрежи липсва централизирано ядро на информация, а в голяма степен липсва и цензура. Наред със свободата на информация, която носи, тази разнообразност на източниците дава възможност и за подмяна на истината и рамкиране на наратива (Goffmann,1974), за разпространяване на откровено невярна информация и едновременно с това създаване на фалшива представа за множественост на доказателствата в подкрепа на една или друга теза. В комбинация с ефекта на фалшив консенсус (Wojcieszak, 2011) и peer pressure (Matza, 2010) поради затвореността на групите – нарочна или поради непривлекателност на споделяните от членовете интереси, както и с едновременната приближеност но и дистанция с обектите на омраза и анонимността, новите медии и социалните мрежи са естествена среда за популизъм и радикализация.

Ефектът на фалшив консенсус се наблюдава най-видимо при участници в затворени онлайн групи на привърженици на крайни и радикални идеи, които въпреки че срещат и противоположни мнения в ежедневието си и мейнстрийм медиите са склонни да приписват чувствително по-голяма разпространеност и одобрение сред обществото на собствените си идеи (Wojcieszak & Price, 2009). По отношение на радикализацията фалшивият консенсус има две много важни последици: първо, усилва приемливостта на радикалните идеи, доколкото създава усещане, че те са позитивно санкционирани от мнозинството; второ, позволява прехвърляне и размиване на отговорността за собствените действия върху авторитета на групата.

Приближеността, скъсяването на дистанцията, позволява усилването на значението на единични събития, превръщането на далечни актове в значими случаи от ежедневието. В процеса на радикализация това има значение като мотивационен и задвижващ фактор за извършване на насилие, както заради достъпа до стимули и претексти, така и заради съзнанието, че посланието на насилническият акт ще бъде разпространено далеч отвъд границите на групата на пряката жертва, т.е. ще се постигне усилване на вълновия ефект на престъпленията от омраза.

Другата важна особеност - опосредствеността на общуването и анонимността улесняват дехуманизацията на другостта. Не само защото е по-лесно да приемеш, че

някой е по-малко човек, ако не го виждаш и не говориш директно на него/нея, но и защото маската на анонимността позволява да заемеш крайна позиция без заплаха от санкция. Именно заради анонимността и опосредствеността на общуването езикът на омразата, *rag excellence* техника за нормализация на радикалността, както и омразата за забавление са най-разпространен според повечето изследвания именно в новите медии и социалните мрежи (БМД,2016).

Език на омразата и омраза за забавление

Език на омразата е „форми на изразяване, които разпространяват, подбуждат, улесняват или оправдават нанасяне на вреда (конкретно, дискриминация, враждебност или насилие), основани на принадлежност на жертвата към определена социална или демографска група” (UNESCO, 2015). Въпреки че в понятието се включва както подстрекаване към насилие, радикализъм и геноцид (което е престъпление според НК), така и обиди и квалификации основани на идентификация и принадлежност към определена група, което само по себе си не е криминализирано, редица изследвания нееднозначно свързват използването на език на омразта с отключване на насилие (напр. Kellow and Steeves 1998, Thompson 2007, Yanagizawa-Drott 2010; Benesh, 2012).

От съществено значение за разбиране на ефектите на езика на омразата са изследванията на т.нар. „опасен език” (Benesh, 2012) и „език на страха” (Buysse 2014), в които се поставя акцент върху честотата на използване и върху изразителите на езика на омраза – дали това са официални лица, журналисти или обикновени граждани. Според изследвания на медийното съдържание предшестващо актове на геноцид използването на език на омразата от представители на официалната власт или в официални медии е ключово за обективизиране на омразата и радикалността в насилие (Benesh, 2012; Leader Maynard & Benesch, 2016).

За разлика от езика на омразата, омразата за забавление не е пряко свързана с радикализацията и престъпленията от омраза, доколкото не противопоставя социални групи и не цели да нанесе вреда на основа на предразсъдък или негативна идентификация. Омразата за забавление обаче създава фон на толерантност към враждебността и насилието, представя потъпкването на правата и идентичността на другите в позитивно санкционирано и дори - носещо престиж занимание. Омразата за

забавление не е ново явление, но в последните години придобива огромни мащаби заради навлизането си в социалните мрежи и новите медии. Доколкото е характерна преди всичко за деца и тийнейджъри, ефектите на масовизирането на омразата за забавление тепърва ще се оценяват.

Емпирия вместо заключение: Език на омразата и омраза за забавление в България

Според регулярно изследване на езика на омразата в България, в последната година се увеличава усещането на хората за разпространеността му - през 2016 г. 58,2% са срещнали език на омраза в публичното пространство; през 2014г. – 46,8% (ИОО, 2016). На директно насърчаване към извършване на насилие през 2016 г. са попадали 33% от хората. Езикът на омразата в България най-често е насочен към роми (91,5%), мюсюлмани(37,9%), турци (36,2%), хомосексуални (21,4%), чужденци (20,8%). Трябва да се отбележи, че се наблюдава спад в употребата на език на омразата към турци и хомосексуални, но нараства употребата към чужденци и мюсюлмани. Важно е, че изразители на езика на омраза са преди всичко обикновени граждани (70,6%), но не са малко случаите на използване и от журналисти (46,2%) и политици (35,2%) (ИИО, 2016). Също така важно е, че езикът на омразата навлиза директно в централните медии и съдържание от социални мрежи захранва медиите (БМД, 2016). Отслабва значително категоричността при неприемане на език на омразата, както и подкрепата за политики срещу реч на омраза и наказателно преследване като при това се увеличава приемането на националистически и анти-имигрантски изказвания, но все още е висока критичността (65% одобряват наказателно преследване за агресивен национализъм) (ИИО, 2016).

По отношение на омразата за забавление, според изследване от 2013 г., болшинството от децата участвали в изследването са били обект на обида, унижение или омраза като това според повечето от тях целта е била по-често за забавление. Според същото изследване болшинството от децата признават, че са обиждали или унижавали други хора в мрежата.

БЕЛЕЖКИ

¹Настоящата статия представя резултати от изследване, финансирано по Програма за подпомагане на млади учени в БАН.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Безлов, Т. (2013). Доклад: *Национално изследване на престъпността в България 2012*. Център за изследване на демокрацията

ИОО, (2016). Доклад: *Обществени нагласи спрямо речта на омразата в България през 2016 г.* достъпен на <http://osi.bg/downloads/File/2016/Hate%20speech%20BG%202016%20interact.pdf> , посетен на 30.10.2016 г.

Amnesty International. (2015). *Missing the point. Lack of adequate investigation of hate crimes in Bulgaria*, Index: EUR 15/001/2015 English

Bandura A. (1999). *Moral disengagement in the perpetration of inhumanities*. Pers. Soc. Psychol. Rev. (Special issue on Evil and Violence) 3:193–209

Bartlet, J., C. Miller. (2012). The Edge of Violence: Towards Telling the Difference between Violent and Non-Violent Radicalization, in: *Terrorism and Political Violence*, 24:1, 1-21

Benesch, S. (2012) *Dangerous Speech: A Proposal to Prevent Group Violence*, available at: <http://www.worldpolicy.org/sites/default/files/Dangerous%20Speech%20Guidelines%20Benesch%20January%202012.pdf>

Bennett, L., & Segerberg, A. (2013). *The logic of connective action: Digital media and the personalisation of contentious politics*. New York, NY: Cambridge University Press.

Borell. K. (2015) When Is the Time to Hate? A Research Review on the Impact of Dramatic Events on Islamophobia and Islamophobic Hate Crimes in Europe. *Islam and Christian–Muslim Relations*, 26:4, 409-421;

Borum, R. (2011). Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories, in: *Journal of Strategic Security* 4, no. 4: 7-36.

Bruns, Axel (2008). *Blogs, Wikipedia, Second Life, and Beyond. From Production to Prodosage*. Peter Lang. p. 21. [ISBN 978-0-8204-8866-0](https://doi.org/10.1017/S0022200708000000).

Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.

Chakraborti, N. (2015). Re-Thinking Hate Crime: Fresh Challenges for Policy and Practice; in: *Journal of Interpersonal Violence* 2015, Vol. 30(10) 1738–1754

Couldry, N. (2012). *Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice*. Polity Press: Cambridge and Malden

Crossett, C, J. Spitaletta. (2010). *Radicalization: Relevant psychological and sociological concepts*. Ft. Meade, MD: U.S. Army Asymmetric Warfare Group

Dalgaard-Nielsen, A. (2010). Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know, in: *Studies in Conflict & Terrorism*, 33:9, 797-814

Deibert, R., & Rohozinski, R. (2012). Liberation vs. control: The future of cyberspace. In L. Diamond & M. F. Plattner (Eds.), *Liberation technology: Social media and the struggle for democracy* (pp. 18–32). Baltimore, CA: John Hopkins University Press.

Deloughery, K., R. King, V. Asal. (2012). Close Cousins or Distant Relatives? The Relationship Between Terrorism and Hate Crime, in: *Crime & Delinquency* 58(5) 663–688

Emerson, E. (1992). What is Normalisation?, in H. Brown and H. Smith (eds) *Normalisation: A Reader for the Nineties*. London: Routledge

FRA. (2012a). *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*, Luxembourg, Publications Office

FRA. (2012b). *Factsheet: Hate crime in the European Union*

FRA. (2013). *FRA brief: Crimes motivated by hatred and prejudice in the EU*

Garland, J., N. Chakraborti. (2012). Divided by a common concept? Assessing the implications of different conceptualizations of hate crime in the European Union, in: *European Journal of Criminology* 9(1) 38–51

Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the streets: Social media and contemporary activism*. London: Pluto Press.

Goffman, Erving. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York, NY et al.: Harper & Row

Herek, G., J. C. Cogan, J. R. Gillis. (2002). Victim experiences in hate crimes based on sexual orientation. In: *Journal of Social Issues*, 58, 319-339.

Jacobs, J. (2002). Hate Crime: Criminal Law and Identity Politics, In: *Theoretical Criminology* 6 (4): 481-484.

Kressel, N. (2002). *Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror* (Revised and Updated). Plenum Press: New York

Krueger, A., J. Malečková. (2002). The economics and the education of suicide bombers: Does poverty cause terrorism? In: *The New Republic*, pp. 27-33

Lawrence, F. (1999). *Punishing Hate: Bias Crimes under American Law*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Leader Maynard, J. and Benesch, S. (2016) Dangerous Speech and Dangerous Ideology: An Integrated Model for Monitoring and Prevention. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*: Vol. 9: Iss. 3: 70-95.

Levin, J., G. Rabrenovic. (2004). *Why we hate*. New York: Prometheus Books.

Levin, J., G. Rabrenovic.(2009). Hate as cultural justification for violence. In; Levin, B. (ed) *Hate Crimes: Understanding and Defining Hate Crime*. Westport, CT: Praeger, 41-53

Mandel, D. (2009). Radicalization: What does it mean?, In: Pick, T. & A. Speckhard (eds) *Indigenous Terrorism: Understanding and Addressing the Root Causes of Radicalization Among Groups With an Immigrant Heritage in Europe*, Amsterdam: IOS Press, 101-113

Matza, D. (2010). *Becoming Deviant*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

McCauley, C., S. Moskalenko. (2008). Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism, in: *Terrorism and Political Violence*, 20:3, 415-433

Measham, F., Newcombe, R., Parker, H. (1994). The Normalization of Recreational Drug Use Amongst Young people in North-West England, *British Journal of Sociology*, 45(2), 287-312.

Nirje, B. (1980). The Normalisation Principle, in R. Flynn and K. Nitsch (eds) *Normalisation, Social Integration and Community Services*. Baltimore: University Park Press.

OSCE ODIHR. (2009). *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses*, Annual reports and data available at: <http://hatecrime.osce.org/>

Parker, H., Aldridge, J. and Measham, F. (1998). *Illegal Leisure: The Normalization of Adolescent Recreational Drug Use*. London: Routledge.

Perry, B. (2001). *In the name of hate: understanding hate crimes*. New York: Routledge.

Perry, B. (2009). The Sociology of Hate: Theoretical Approaches. In: Levin, B. (ed) *Hate Crimes: Understanding and Defining Hate Crime*. Westport, CT: Praeger, 54-77

Perry, B. (2014b). Exploring the community impacts of hate crime, in: N. Hall, A. Corb, P. Giannasi and J. Grieve (eds) *The International Handbook of Hate Crime*, London: Routledge

Royzman, E., C. McCauley, P. Rozin.(2004). From Plato to Putnam: Four Ways of Thinking About Hate, in: Robert J. Sternberg, ed., *Psychology of Hate* (Washington, D.C.: APA Books, 2004), 3–35.

Sternberg, R. (2003). A Duplex Theory of Hate: Development and Application to Terrorism, Massacres, and Genocide, in: *Review of General Psychology* 7, no. 3 (2003): 299–328

Sternberg, R. J. (2003). A duplex theory of hate: Development and application to terrorism, massacres, and genocide. *Review of General Psychology*, 7(3), 299–328.

Sternberg, R. J. (2005). Understanding and combating hate. In R. J. Sternberg (Ed.) *The psychology of hate* (pp. 37–49). Washington, D.C.: American Psychological Association.

Sternberg, R. J., & Sternberg, K. (2008). *The nature of hate*. New York: Cambridge University Press.

Sykes, G., D. Matza.(1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency, in: *American Sociological Review*, Vol. 22, No. 6 (Dec., 1957), pp. 664-670

Tileagă, C.(2007). Ideologies of moral exclusion: A critical discursive reframing of depersonalization, delegitimization and dehumanization, in: *British Journal of Social Psychology* 46 (4): 717–737

UNESCO. (2015). *Countering online hate speech*.

Walters, M.A. (2011). A General Theories of Hate Crime? Strain, Doing Difference and Self Control, in: *Critical Criminology*, 19 (4): 313—330

Wilner, A. S., C. J. Dubouloz. (2010). *Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinary approach to understanding radicalization*, *Global Change, Peace & Security* (formerly *Pacifica Review: Peace, Security & Global Change*) 22:1.

Wojcieszak, M. & Price, V. (2009). What Underlies the False Consensus Effect? How Personal Opinion and Disagreement Affect Public Opinion Perception. *International Journal of Public Opinion Research*, 21,

Wojcieszak, M.E. (2011) Computer-Mediated False Consensus: Radical Online Groups, Social Networks and News Media. *Mass Communication and Society*, 14:4, 527-546,

Yanagizawa-Drott, D. (2012) Propaganda and Conflict. Theory and Evidence from the Rwandan Genocide. *CID Working Paper* No. 257 August 2012

---

*Люба Спасова е PhD, главен асистент в Институт за изследване на обществата и знанието при Българска академия на науките